

λαια πού ἀφοροῦν τὰ μεγέθη τῆς νεοελληνικῆς αὐτοσυνειδησίας: στοὺς "Ὄμους γιγάντων, ὁ διθύραμβος ὡς δύναμη κρούσεως, ἀναγέννηση καὶ καιρικότητα.

"Ὅπως γράφει ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας τοῦ βιβλίου «βλέποντας τὰ ἔργα τῶν δασκάλων μου ὡς τὸν βλαστό μιᾶς κρίσιμης ἐνοποιητικῆς αἴσθησης, ἐκείνης τοῦ διθύραμβου, δέν ἐπεσήμανα μόνο ἀποκλίσεις ἀλλὰ προσπάθησα νά διατυπώσω καὶ ἐρωτήματα νέα» (σ. 20). ἡ τοποθέτησή του αὐτὴ δίνει μίαν ἰδιαιτερότητα στοῦ βιβλίου αὐτό φιλοσοφικῆς ἀναζήτησης καὶ συγκινησιακῆς προσέγγισης τῶν μεγάλων μορφῶν τῆς πνευματικῆς μας κληρονομιάς.

ΡΩΞΑΝΗ ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ
ΔΙΔΑΚΤΩΡ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΑΘΗΝΑ

Χρήστου Μαλεβίτση, *Εφημερία. Δοκίμια*.

Εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα 1989, σελ. 191

ΧΡΗΣΤΟΥ ΜΑΛΕΒΙΤΣΗ

Στα 34 δοκίμια της ΕΦΗΜΕΡΙΑΣ ο περίσκεπτος λόγος του Χρήστου Μαλεβίτση στάζει φως. Ένα φως που μοιάζει να μην είναι εκ του κόσμου τούτου. Διότι είναι αλλοκαιρινό και εσώκλειστο σε φωνές Μυστικών. Φως παραμυθίας για τις άπορες ψυχές που οδοιπορούν στην αυχμηρή έρημο. Που αμηχανούν στους δυσμικούς καιρούς. Που ριγούν στο κοσμικό τους ψύχος.

Ας μη νομισθεί, όμως, ότι ο λόγος αυτός είναι αναχωρητής και στυλίτης. Ότι είναι ανεπίκαιρος και φυγόστρατος. Τουναντίον. Έχει το ηρωικό ήθος της μάχης πνευματικότητας. Έχει την ήρεμη δύναμη των αήττητων ερωτημάτων. Είναι διάβροχος από εγγενή σοφία και άκρα σύνεση.

Η εγγενής σοφία του επιτρέπει να ψαύει το όντως ον μέσα στην ανθρώπινη ύπαρξη. Μέσα σ' αυτό το σπέρμα της χαλεπής τύχης. Και η άκρα σύνεση τον περιάγει στη στοχαστική ρέμβη μπροστά στο μυστήριο του υπερβατικού κόσμου.

«Ο ύπνος του όντος», γράφει, «που είναι σκότος και λήθη αναιρούνται με την έγερση της ζωής. Αυτό το φέγγος το μυστηριακό είναι που καθιστά διάφεγγο το εν τω κόσμω υπάρχειν. Ζωή, αλήθεια και φως έχουν κοινή μια τρίσβαθη πηγή, από την οποία αναβρύζουν ευλογητικά και κομίζουν το μεγάλο άγγελμα, την είδηση του εσχάτου» (σελ. 28).

Ο ευφραδής λόγος της ΕΦΗΜΕΡΙΑΣ δεν έχει μόνο κλασσική αρχιτεκτονική ιδεών. Το οικοδόμημα λαμπρύνεται και με τα άχραντα υλικά του. Μαρμαίρει από

την ευφωμία της ποιητικής του γλώσσας. Καταυγάζεται από την φαντασμογορία της καλλιέπειας.

Τη στιγμή που η χαρισματικότητα της ελληνικής φωνής δουλαγωγείται και ευτελίζεται στην αγοραία αδολεσχία, τη στιγμή που μαραίνεται και φυλλορροεί σε κάμποσους απροσδιόνυσους φιλισταίους της τέχνης, ο έμπνους λόγος του Χρήστου Μαλεβίτση, υψιπέτης και ενήδονος, μας αφαρπάζει επί πτερύγων ανέμων. Επέκεινα του γλωσσικού αυχμού. Η βαθύνοια των στοχασμών του περιβάλλεται με την γλωσσική αλουργίδα, που υφάνθηκε από τους μεγάλους ποιητές και τους μύστες, και η οποία έκτοτε αποτελεί το μακαριστό πεπρωμένο του πνεύματος.

Αυτός ο αβρός αλλά και ρωμαλέος, ο σύννους αλλά και λυρικός, ο ευφραντικός αλλά και περίπυστος λόγος αρδεύει την ενδοχώρα της ΕΦΗΜΕΡΙΑΣ. Άλλοτε πρόκειται για μια πυρετώδη κατάδυση στα ψηλαφητά σκότη της εσωτερικής μας αβύσσου. Για μια τραγική δηλ. αυτογνωσία της υπάρξεως, η οποία ήρθε στον κόσμο ντυμένη με τον χιτώνα του Νέσσου. Άλλοτε πάλι για την ηχώ από το γέλιο του θεού. Για το ιερό δηλ. θάμβος της εγρήγορης ψυχής στη ευδία του κόσμου.

«Ιδού», γράφει «ο κόσμος ο εωθινός, καθώς προβαίνει νωπός μέσα από τις ριγηλές αισθήσεις. Μακρές δέσμες φωτός σαρώνουν τα σκότη και αναφαίνεται η πλάση στιλπνή, πρόσχαρη και εορταστική. Προμηνούν τη μεγάλη ημέρα, αυτά που συνθέτουν το έξαφνο θαύμα της. Οι αχάραγες αισθήσεις ευδαιμονούν καθώς γεύονται κατά αναβαθμούς τα χρώματα τα μαυλιστικά και τα αρώματα τα μεθυστικά» (σελ 72).

Ο εμβριθής αυτός λόγος είναι μια έφοδος ύψους. Μια ανάβαση από το «δνοφερρόν στο αείφωτον». Διότι βρίσκεται πάντοτε σε αναζήτηση ενός χρυσού νοήματος που να σταλάξει δυο σταγόνες μελιχρού φωτός στην ασπαίρουσα συνείδηση. Που να παραμυθήσει τη χαίνουσα οντολογική απορία της υπάρξεως. Που να μας κάνει να δούμε πώς λειτουργεί αυτό το θαύμα. Γι' αυτό εστιάζεται στον άνθρωπο, του οποίου το τραγικό γέρας είναι η επίγνωση και της ζωής και του θανάτου. Η βίωση και του πριν και του μετά. Η αμφιθυμία και ο κλαυσίγελως της χαρμολύπης. Διότι μόνο μέσα στον άνθρωπο πυκνώνεται ο άπειρος χρόνος και συστέλλονται τα χάη του διαστήματος. Διότι από μέσα του ξεκινάει ο νοητός άξονας του κόσμου, γύρω από τον οποίον περιδινείται ολόκληρη η δημιουργία. Καθότι μόνον η συνείδηση μπορεί να αναστρέψει τον κοσμικό χρόνο. Να ξαναζήσει δηλ. το παρελθόν και να βιώσει το μέλλον. Συνεπώς μόνο η συνείδηση μπορεί να διασκελίσει τους φυσικούς νόμους. Να τινάξει από πάνω της τη νωχέλεια της κοσμικής λειτουργίας. Να τρέξει πιο γρήγορα από το πεπρωμένο της.

«Ο κόσμος», γράφει, «είναι ένα από τα περιεχόμενα του ανθρωπίνου προσώπου, της ψυχής. Ο κόσμος εγγράφεται στην περιπέτεια της ψυχής. Και δεν εγγράφεται η ψυχή στην περιπέτεια του κόσμου. Αν η ψυχή είναι ασήμαντη για τον κόσμο, τότε και ο κόσμος είναι ασήμαντος για την ψυχή. Μάλιστα, τούτη η τελευταία, απορεί γιατί να υπάρχει ο κόσμος. Δε βρίσκει καμία δικαιολογία για την ύπαρξή του» (σελ. 137).

Ένα μεγαλυνάρι στον άνθρωπο είναι ο λόγος της ΕΦΗΜΕΡΙΑΣ. Όχι με την

έννοια του ψυχρού υποκειμενισμού και της νοησιαρχίας τύπου Μπέρκλεϋ, αλλά με την έννοια της αισχυλικής τραγωδίας. Της συνείδησης δηλ. που είναι διάβροχη από τον πόνο και το μαρτύριο. Που είναι παγιδευμένη από τη σχιζοφρένεια του θανάτου. Και που έχει την άγρια αυτογνωσία του αέτειου Κάλβου.

«Ο ήλιος κυκλοδίωκτος,
ως αράχνη μ' εδίπλωνε
και με φως και με θάνατον
ακαταπαύστως».

Αλλά η ΕΦΗΜΕΡΙΑ δεν είναι ένα εγχειρίδιο ασκητικής. Ένα Ρέκβιεμ της ερήμου. Αντίθετα είναι το δοξαστικό του ανθρώπου και ο φιλόσοφος που το εμελώδησε είναι ένας πιστός της γης. Ένας «εφημερεύων» ιχνευτής εδάφους.

Αναρριχητής των υψηλών κορυφών της ποίησης και της φιλοσοφίας ο βιωματικός λόγος του προϋποθέτει αυτή την επική ανάβαση του πνεύματος. Αυτή την εποπτεία των μεταφυσικών οριζόντων. Έτσι ο αναγνώστης εμβαπτίζεται ευφρόσυνα στα αθάνατα ύδατα της ιερής Στυγός. Σ' αυτή δηλ. την υπαρξιακή δύναμη που αναπαρθενεύει τη ματιά, με την οποία βλέπουμε τον κόσμο. Που ακονίζει τη βαθύνοια και την πλουτίζει με πάθος και μάθος. Που σχίζει το μέσα μας ζόφο με τις αστραπές ενός επώδυνου φρονηματισμού.

«Κι ωστόσο», γράφει, «δεν επιτρέπεται να εγκωμιάσουμε τον πόνο. Ο πόνος της υπάρξεως είναι στοιχείο έσχατο και συντελειακό. Μόνον αρωγοί στην οδυρόμενη ύπαρξη μπορούμε να έρθουμε και όχι επινοητικοί σχολιαστές της» (σελ. 16).

Χθόνιο σώμα αλλά με ουράνια γοητεία ο λόγος της ΕΦΗΜΕΡΙΑΣ. Ερωτικός και παράφορος εν πνεύματι. Ένας εύτολμος λόγος όχι «Περί Μεθόδου», αλλά «Περί των Ορίων». Γι' αυτό και παραμένει απρόσφορος στις νυσταγμένες συνειδήσεις. Απαράδοτος στις επίπεδες περιγραφές. Κρυπτικός στις αβαθείς αναλύσεις. Μέγιστος όμως ιεροφάντης της ουσίας. Της επέκεινα και της ενθαδικής. Κάρπιμος σπόρος ψυχής καταφυγμένης.

«Το μεγάλο συμβάν», γράφει, «που πρωτίστως πρέπει να βιωθεί στην απερίσταλη μυστηρικότητά του είναι η πρώτη ανάσταση, δηλ. η ανάδυση της ανθρώπινης ύπαρξης μέσα στον κόσμο. Αυτό το αρχεγονικό ρίγος της πρώτης εγέρσεως στην ύπαρξη το εβίωσε η ψυχή σπαρακτικά και ενθουσιαστικά κατά τον πρώτο της καιρό» (σελ. 151).

Τη θαυμασιότητα αυτού του λόγου πρέπει να τη ζεις κι όχι να στην περιγράφουν. Διότι έχει χαριτόβρυτο σκηνικό κάλλος. Δεν είναι δηλ. μόνο το τι λέγει, αλλά και το πώς το λέγει. Αυτό το δεύτερο στοιχείο είναι η άλως του ποιητικού ύφους. Το μαγνητικό ρευστό της ευφωνίας. Η φωτεινή γραμμή που αφήνουν πίσω τους οι λέξεις.

Ευτυχεί όμως και στο περιεχόμενο αυτός ο φιλοσοφικός στοχασμός. Διότι από το εφελτήριο της αυτογνωσίας η συνείδηση εκτινάσσεται στο επίπεδο του όντως

όντος. Από την οντικότητα στην οντότητα. Από το Είναι στο Γίνεσθαι του κόσμου. Άραγε έτσι διαφεύγει από την απειλή του μηδενός; Πάντως η συνειδητοποίηση του μηδενός σημαίνει υπέρβαση του μηδενός. Όπως και η οριακή επίγνωση του θανάτου σημαίνει υπέρβαση του θανάτου. Με τη συνείδηση «ο θάνατος κατεπόθη εις νίκος».

«Η ανθρώπινη ύπαρξη», γράφει, «χωρίς το θάνατο είναι ανεννόητη. Έτσι όμως ο θάνατος δεν συνιστά απλώς τη λήξη της ζωής. Είναι ο χορηγός της προϋποθέσεως για την κατανόηση της έκτακτης μοναδικότητάς της και της απερινόητης μυστηριακότητάς της. Από αυτή την άποψη δεν έχει τόση σημασία η στιγμή της ελεύσεως του θανάτου όσο η ύπαρξή του. Διότι ο θάνατος είναι περισσότερο δραστικός ως κάθε φορά αναμενόμενος παρά ως μία φορά ερχόμενος. Διότι η ζωή διεκδικεί την κάθε στιγμή της από το θάνατο. Συνεπώς κάθε στιγμή της εξαιρείται στην περιωπή του θαύματος καθώς υπογραμμίζεται από το θάνατο» (σελ. 137).

Είναι προφανές ότι η σαγήνη αυτού του αξιόπιστου στοχασμού οφείλεται όχι μόνο στη γλωσσική δραστικότητα αλλά και στο μεταφυσικό του βάθος. Στην αρμονική δηλ. ζεύξη μορφής και περιεχομένου. Έτσι ο αισθαντικός αναγνώστης θα ζωγρηθεί από τον χαρισματικό λόγο και θα ευδαιμονίσει.

Τύχη αγαθή, λοιπόν, το άναντες της ΕΦΗΜΕΡΙΑΣ. Στιγμή απείρου κάλλους η ανάβαση στα εσωτερικά της υψίπεδα. Εκεί όπου ο μυστηριακός γνόφος εγκόπτεται από τον αδόκητο σκοτασμό και το υπερφυές φέγγος της υπάρξεως σαρώνεται από τις φονικές καταγίδες του πεπρωμένου. Εκεί όπου ο εκδικητικός χρόνος ανασκαλίζει με μοχθηρία τα ζώπυρα της κοσμικής θράκας. Όπου ακόμα και ο ελάχιστος εν άνθρωποις κρατύνεται ώστε να μεταφέρει το μέγιστο του νοήματος. Γι' αυτό φθέγγεται ο ποιητής. «Μακάριοι, λέγω, οι δυνατοί που αποκρυπτογραφούνε το Άσπιλο».

Μέσα στην ΕΦΗΜΕΡΙΑ μνημειώνεται η γιγαντομαχία περί του εσχάτου. Ο σταυρός δηλ. του πνεύματος, από το ύψος του οποίου η ψυχή καλείται να βιώσει το ωκεάνειο βάθος του μυστηρίου της υπάρξεως. Να αλαλάξει την εφήμερη νίκη της πριν καταβυθιστεί στα ασβολερά τάρταρα του ανεπίστροφου χρόνου. Πριν ακούσει τις υλακές από τη βάσκανη μοίρα της.

Αλλά το καταπέτασμα του θανάτου μπορούν να το σχίσουν μόνον οι ηγεμόνες του πνεύματος. Οι φιλόσοφοι δηλ. και οι ποιητές που αγωνίζονται να πυρπολήσουν με φως ό,τι εύφλεκτο υπάρχει μέσα μας.

«Το μόνο συγκλονιστικό πράγμα που υπάρχει στον κόσμο», γράφει ο φιλόσοφος, «είναι η παρουσία του προσώπου, διότι μόνο δι' αυτού φανερώνεται η εσωτερικότητα του κόσμου, η οποία δεν είναι ωσάν την εσωτερικότητα ενός δοχείου, αλλά είναι το εντελώς άλλο του κόσμου άτοπο και άχρονο —γι' αυτό στον τόπο και στο χρόνο σταυρώνεται. Η σταύρωσή του στον κόσμο τούτο είναι η μοίρα του, επειδή δεν είναι εκ του κόσμου τούτου, αλλά και γι' αυτό ανασταίνεται. Αν δεν ήταν για ανάσταση δεν θα ήταν και για σταύρωση» (σελ. 149).

Και η αντιφώνηση του ποιητή:

«Σε χώρα μακρυνή κι αρυτίδωτη τώρα πορεύομαι.
 Τώρα το χέρι του θανάτου
 αυτό χαρίζει τη Ζωή.
 Και ο ύπνος δεν υπάρχει.
 Χτυπά η καμπάνα του μεσημεριού
 κι αργά στις πέτρες τις πυρρές χαράζονται τα γράμματα
 NYN και AIEN και ΑΞΙΟΝ ΕΣΤΙ» (Ελύτης).

Ιδού τα κάτοπτρα της αθανασίας.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΒΡΕΤΑΚΟΣ
 ΑΘΗΝΑ

Βασιλείου Κύρκου, *Αρχαίος ελληνικός διαφωτισμός και Σοφιστική*, Αθήνα 1986.

Προ ολίγων ετών (1986) είδε το φως της δημοσιότητας το βιβλίο του καθηγητού της φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων κ. Βασιλ. Κύρκου υπό τον τίτλο «Αρχαίος ελληνικός διαφωτισμός και Σοφιστική».

Στο βιβλίο αυτό, το οποίο αναμφιβόλως εμπλουτίζει την νεοελληνική φιλοσοφική βιβλιογραφία με ένα σημαντικό έργο, ο συγγραφέας επιχειρεί μια πλήρη και συστηματική μελέτη, όσο και ιστορική ταυτόχρονα έρευνα, του κινήματος της Σοφιστικής στην αρχαία Ελλάδα. Εξετάζει αυτό ιδίως στο πλαίσιο της νέας κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας που διαμορφώθηκε στην Ελλάδα μετά τους περσικούς πολέμους και προβαίνει στην εξέταση των σχετικών προβλημάτων με πλήρη νηφαλιότητα πνεύματος.

Οποιοσδήποτε αντιρρήσεις κι αν έχει κανείς κατά της θετικής αξιολογήσεως της σοφιστικής, επηρεασμένος από τον α' ή β' αρνητικό παράγοντα αυτής, δεν μπορεί να μη δεχθεί αυτό που ο συγγραφέας τονίζει στον πρόλογο του βιβλίου του «... αντίθετα πιστεύουμε τώρα ότι η Σοφιστική είναι κοινωνικό κίνημα και εισάγει στην Ελληνική κοινωνία της πεντηκονταετίας, στο δεύτερο μισό του 5ου αιώνα μ.Χ., κυρίως βέβαια στην κοινωνία της Αθήνας, νέες κοινωνικές αντιλήψεις και ανταποκρίνεται στα αιτήματα μιας νέας κοινωνίας (σελ. 8).

Ο συγγραφέας επιχειρεί με αυστηρή επιστημονική μεθοδολογία να υποστηρίξει αυτή την άποψη και το επιτυγχάνει με τον ισορροπημένο τρόπο σκέψης, τον οποίο εφαρμόζει στη μελέτη των διαφόρων ειδικών προβλημάτων.

Μετά την εισαγωγή διερευνά τις ιστορικές συνθήκες που ευνόησαν τη γέννηση και την άνθιση της Σοφιστικής, και κατόπιν εισέρχεται στην κατά ειδικότερα κεφάλαια εξέταση του όλου θέματος.